

BIKÁCSY GERGELY

Az ismeretlen Krúdy

KRÚDY GYULA: PÁL APOSTOL LEVELEI, ŐREG SZÓ AZ IFJAKHOZ

„A sápadtarcú fiatalember, aki egy kötegni kézirattal és lyukas zsebbel szállott le a Pestre érkező vonatról, hogy itt az írói pályán nevet és megélhetést vívjon ki magának” – olvassuk Krúdy eddig kiadatlan publicisztikai írásainak gyűjteményében (*Őreg szó az ifjakhoz*). E portré nyilvánvaló önarckép is: az ifjú Krúdyé, akinek egyik korai regénye, a *Pál apostol levelei* szintén most kerül az olvasó elé első ízben. Mint a sajtó alá rendező Kelecsényi László utószavából megtudjuk, a szerelmi regény folytatásokban jelent meg 1899-ben. Könyv alakban eddig soha.

Könyvészet, irodalomtörténeti esemény, vagy ennél kicsit több? Ilyenkor a nagy kérdés: tudjuk-e úgy olvasni, „mintha”... Mintha csak a szöveg önértéke számítana, mintha nem tudnánk, mi lett a huszonegy éves, nagykamasz-kora óta már félelmes termékenységű és csak tolárból élő kezdőből. Természetesen nem tudjuk ilyen szűz szemmel olvasni, öncsalás is volna – de azért igyekszünk, megkíséreljük.

A történet regényes-melodramatikus giccs, sémás fordulatokat, kész mintákat követ. Szökés a papneveldeből... Kártya, párbaj, megesett árva lány, vén hadfiak, zord arisztokrata atya, kikapós fogadósné, elkésett boldogság.

Ennyi, már a maga korában is avított séma? – hökkennénk meg. Csakhogy hamar kitűnnek a kezdő író képességei: látszik, hogy szemszöveget milyen könnyedén és hajlékonyan vált, anélkül, hogy kiesne a stílusból. A hagyományos elbeszélő szöveg levélregénybe fordul egy helyen. Még avítottabb hagyománynak véljük? avagy épp ellenkezőleg: az elbeszélő rövid időre egyik hősnőjének leveleibe (tudatába) bújik, s ez már a modern prózát sejtetné? Hiszen a *Pál apostol levelei* cím is a történet hősnőnek naplót meg szerelmi leveleket rejtő titkos könyvecskéjére utal. A naplórészletek, a levélszöveg mintegy a belső monológ, a direkt beszéd csírájává válik itt: az író szinte ki akar tömi a naplóból s levélből, bele egy saját és új hangú regénynyelvbe.

Az ifjú Krúdy élénken, jó meglepetést keltve tud új szereplőt előléptetni. Szinte sejlik, érződik az ugrásra kész írói izomzat, melynek segítségével most már bármikor elhagyhatja a kliéséket, járt ösvényeket.

Így, sémakövetően is bizonyos varázst teremt. Mi e varázs magyarázata? Talán, hogy a kezdő regényírónak van önálló nyelve. Ez a nyelv néha még nem egészen a sajátja. Néha bravúrosan majmol, utánoz. Jókait, kicsit Mikszáthot, de néha alantasabb, igazi könnyes giccsket. Olykor bámulatos nyelvi kliéséket ír le egy ma született író-csecsemő ártatlanságával.

„Az ő női szíve sejtelmekkel volt teli, és kimondhatatlan vágyódást érzett az után a férfi után, akinek gyermekét szíve alatt hordozta.” És a szelíd hősnő másik arca: „Ágnes, mint egy nőstényfarkas ugrott fel, és haját tépve, kétségbeesetten sikoltotta: »Szeretem! De ha szeretem!«” Lapozunk bele másutt.

„A sima, nagy mezőségekben párák szövődtek, és a nap mint egy nagy, fényes égi szem, lilás fényben úszott a szürkés-kék égen lefelé. A bokrok, a fák szenderegtek, és aranyszínű, megtrikult leveleik között álmos madarak repkedtek.”

Ez már önálló hang. Fület csendítő saját dallam.

És még a klisék kopottas köpenyében is valamiképp őrzi, érezteti termő, teremő naivságát. Minden friss benne, olykor a klisék is azzá válnak. El tudja hitetni, hogy tolla alatt születik a saját nyelve: a sémák úgy hatnak, mintha már magához szabta volna őket, pedig még nem tette meg.

Az igazi, az érett Krúdy névadása nemcsak bravúros, de több: a prózanyelv, a stílus, a mű lényegévé válnak e nevek. Ez a képessége is felfedezhető, már itt. Láthatóan szívügye már a névadás. Közülük a „Szabóka Hektor” a legjobb: egy ilyen névért érdemes megírni és elolvasni; a név mögé könnyedén, szinte magától felrajzolódik egy figura.

A regény főhőse Prinyi Pál, elszegényedett nyírségi nemesifjú, vadóc. Érdekes, hogy a kiadatlan publicisztikák között az egyikben viszontlátjuk e nevet: modellje (valódi nevét is kölcsönözve) a történetnek: „A ház és a telek akkoriban Prinyi Pálé volt, aki Gubán lakott, és egy tapodtat se mozdult ki ottani udvarházából, mert az apja is utazás közben halt meg. (Elragadták a lovak.)”

Ásatag dokumentum és szürreális poézis. Ebből bomlik ki majd minden nagy műve is.

*

Krúdy publicisztikája szinte kimeríthetetlen. Az eddigi két legteljesebb gyűjtemény, a Barta András válogatta Magyar tükör és a Pesti album óta most új meg új válogatásokkal találkozunk. Például Pesti szalon címmel a Pesti Szalon Kiadó is megjelentetett egyet. „Venczel Sándor szerkesztőt és Krúdy-újralfedezőt” méltatva a kiadvány egyik recenziése (Götz Eszter, Magyar Hírlap. 1996. márc. 9.) találóan jegyzi meg (nyilván nem elsőként persze): „Hihetetlenül modern szövegek ezek.”

Anélkül, hogy érdemeit lebecsülném, a Pesti Szalonénál jóval jelentősebbnek vélem a Krúdy Gyula mindaddig kötetben *kiadatlan* hírlapi cikkeiből válogató kétkötetes gyűjteményt. Ismeretlen írások tehát, akár a *Pál apostol levelei*, de érdekesebb, súlyosabb tanulságú könyv, mint a kedves hangulatú és hangpróbálgató, ómódian naiv regény. Itt szeretném még egyszer megemlíteni a két kiadatlan anyag válogatójának és szerkesztőjének nevét (Kelecsényi László), és elismeréssel is adózni mind az ő, mind a kiadók vállalkozásának.

A publicisztikagyűjtemény már 1914-től kezdve válogat a kötetbe eddig fel nem vett hírlapi cikkek közül. Nemcsak azért valódi felfedezés ez a könyv, mert az ismeretlen Krúdy stílusa gazdag, szép és érett, de azért is, mert itt valóban új vonásait fedezzük fel. Ezek a vonások olykor meghökkentők.

A világháborút – mint a legtöbb író és publicista szerte Európában – lelkesen, patetikusan üdvözli. Életművének mélypontja, tévedéseinek rondabugyra valószínűleg itt keresendő (ha keresni kellene), e négy-öt hónapban. „A háború szent dolog, Istentől kaptuk, mint a születést vagy a halált.” Meghökkenő, milyen mély és etikus embereket is magával sodorhat a háborús csorda-megszállottság: „Ha egyszer orosz mintára pogromot csinálhatnánk a gyávák, kétkedők és bujkáló lelkiismeretű morális gonosztevők között (...) ha megkrétázhatnánk azokat a házakat, ahol istentagadók laknak...” Sajátos hang. Pogromot, ráadásul: orosz mintára...

Rövid idejű vad háborús lelkesedés után (melyhez aztán előbb a Károlyi-forradalmat, később Horthyt, a „fehérlovas szabadítót” rajongó és ma komikus hatást keltő köszöntő cikkei csatlakoztak) gyors és tartós kiábrándulás lesz úrrá rajta. (Csak zárójelben: a sokáig iskolai tananyagga tett, Károlyit méltató *Kápolnai földosztás* mai szemmel is hasonlíthatatlanul szebb és jobb írás a Horthyt köszöntő – számomra házi feladatnak tetsző – ömlengéseknél.) S ha valaki döbbenetében megrázkódna mindezen: később az oly finnyás és ritkán megcsúszó Márai is li-

hegve ünnepelte az országgyarapító kormányzót: nézzünk utána az 1938-40-es Új Időkben, Herczeg Ferenc lapjában.

A gyűjteménynek egyébként a második kötete (az 1923 utáni cikkekkel) jóval értékesebb és magasabb színvonalú az elsőnél: ezek az írások bármelyik eddigi kötet anyagának értékei lehetnek volna. „Szigeti Remete”, vagy „Óbudai Remete” – így jegyezte néhány hírlapi írását. Sorolnám néhányuk címét, éreztetve Krúdy érdeklődésének szemhatárát.

Egy szomorú városba jön a szomorú ősz – írja 1923-ban, és utána már ez a látásmód, ez a borongó dallam marad az állandó, a „kései” Krúdy-védjegy. Ismeretlen, megvénült vagy bújosos költők elevednek meg lapjain, de csak úgy, mint homályos, tűnékeny kontúrú álmainkban. Általában vonzza minden és mind, ki a múltból ittfedetett, vonzza a szétfoszló, az emlék, az ittragadt.

A nyolcvanéves ifjú – ez a címe 1848 márciusára emlékező írásának. Ha valaki megvénültten köszön át a múltból, mint a száz éve született Ferenc József, vagy a nyolcvanöt évesen először beteg vezér-szerkesztő Rákosi Jenő, vagy az ünneplést morcan fogadó agg Pázmándy, annak vénségét rögtön, természetes gesztussal értékessé, nemessé stilizálja. Kulcsszava „az utolsó”: az utolsó 48-as honvéd, az utolsó szalmakalap, az utolsó idealista, az utolsó rövid szoknya... Bécsi kocsmák, IV. Károly Rother Stadl (Vörös Kunyhó) kocsmája... mind a múlté, mindet lehet már stilizáltan szeretni. Ferenc József Pesten: a kötet leggazdagabb részletű korrajza idézi fel Ferenc József pesti látogatásainak rendjét – a látogatás régies, katonás protokollját.

Minden, ami múlt, étlettelibb nála a jelennél. „Képzeletem szerint, amely az időt méri, legalábbis századévesnek kell lennie, mint egy már bemohosodott, elfelejtett pusztai tölgyfának, amely egymagában maradt meg a tájon, ahol hajdan erdő, liget, bozót és cserjés, berek és fűzfa várta a vén tölgy jeladását” – írja Hock Jánosról, a Nemzeti Tanács egykori elnökéről, mikor híre jön, hogy a francia zárdában meghúzódtott volt pap-politikus hazakiváncozik az emigrációból. „Egy káplános bőrrönddel vágott neki a bújosásnak (...) Mindig regénybevaló figura volt” – folytatja megbocsátó szeretettel a Károlyi-forradalom figurájáról, mert ha regényfigurává stilizálja, akkor saját igazsága van, melyet már nem a politika mér.

Korrajz *A lengyel lovag* is (melyben Pilsudszky ürügyén, rég elkanyarodva a tábornoktól, azt eleveníti fel, mit is jelentett a múlt században nálunk a lengyelkedés, az itt ragadt lengyelek). Van itt Szindbádhoz méltó téli költészet (*Húsvéti utas*), poetikusan józan emlékezés a Margitszigetről (*Magyar szentek szigete*, vagy a *Disznóölés a Margitszigeten*). És alakok, figurák, akik Krúdy emlékezete nélkül semmivé foszlanának. Nem egy feledhetetlen regényhős gomolyodik elő, például: *Ferenczy Ida, a királyné udvarhölgye*. „Ófelsége méltóságos csillagkeresztes hölgyének” címzett magyar levelekbe pillantunk bele. Ez a korrajz is saját gyerekkorának idejébe kanyarodik vissza: „Ferenczy Ida és Berzeviczy Ádám generális néha összemérték leveleik csomóját. Persze az altábornagy úr elsősorban azokat a leveleit bontotta fel, amelyeknek postabélyegzőjéről valamely gyermekkori helység neve intett felé: a Késmárkról, Toporcról, Podolinból jött levelek, akár a francia Alpések között is, a Poprád mesemondó tájait, a szepesi fennsík nyirkorgó országútjait juttatták az eszébe.”

Van itt anekdotacsíra Berzeviczy Ádám generális poprádi ifjúságáról, Sztáray Irma grófné Nagy Európai Kondoktoráról, ezernyi színes apróságáról, miket az elmúlás, régmúltá foszlás élménye forraszt anekdotánál súlyosabb ötvözetbe.

Ezért csak „inkább bús emlékezetként” lehet emlegetni, holott – mint maga írja – „a korszak, a milleniumi ünnepektől a háborúig terjedő korszak, csaknem két évtized, a fővárosban minden inkább volt, mint szomorú” (*Kapivári Kapu Miklós kalandjai Budapesten, a legszebb nők városában*).

Krúdy és Budapest – szakirodalma van már ennek. Most mégis idézném – mert hisz eddig kötetben kiadatlan szöveg – egy itt olvasható 1917-es írásából: „Szerettem, majd megvettem,

ismét nem tudtam élni nélküle, elrejtöttem benne, vagy a kapumélyedés alól nézegettem, mint egy eltévedéstől félő idegen (...)" . Ennek az 1917-es hírlapi cikknek a vége hökkentően szép: „Pest a háborús esztendőket is úgy svindlizte át, hogy egyetlenegyszer sem borult tőlük könnybe vagy örömbé. Ásitott, mint egy kokott, akinek bibliát olvasnak.”

Az a varázslatos Krúdynál, hogy elegánsan csapja be az olvasót. Olykor mintha álmaival bölcsködő történeti fejtegetésekbe bocsátkozna, a múltat bosszantóan idealizálná. Pedig inkább csak a dallamra, a hangulatra ügyelt. Tele van iróniával és talán Mikszáthtól tanult, de nála keserűbb „történeti érzékkel”. A mintegy zárójelben megjegyzett vagy öreguras tréfaként előadott (bár komoly intellemtnek tetsző) bölcs tanulságlevonásból az abszurd humor fekete színeit felcsillantó passzus marad élő.

„Az a nagy baj, hogy nem mondhatjuk többé azokat a káromkodásokat (de imákat se), amelyeket apáink mondogattak.”

(Ördög tudja: tán mégsem olyan abszurd.)

*

Nem tudom, mennyire tekinthető Krúdy az új magyar próza „atyjának”. Talán semennyire, hiszen minden efféle utólagos rendszerezés pedánsul iskolás, és talán azért is erőltetett, mert Krúdy mogorván és felségesen rokotalan ír: nem kedvelte önjelölt fiait. Alakjára, személyére csak részben illik az „atya” fogalom és szó. Egy azonban biztosnak látszik: utána, az ősököt, szép- és ükapákat a magyar história meg önmaga számára is borongva, csalódottan kereső (és regényeiben *meg is teremtő*) Krúdy után már senki apafigura nem támadhatott a magyar irodalomban. (*Szenci Molnár Társaság, 1995; Aqua Kiadó, 1995*)